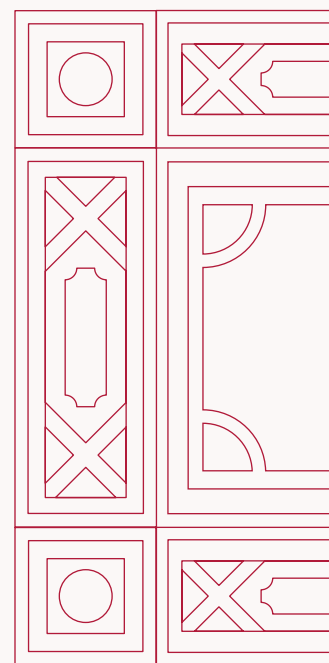
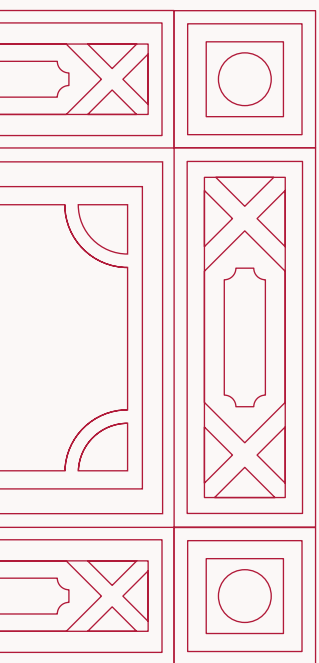

Jogászok a Magyar Tudományos Akadémia mecénási körében

Papp Viktor

A Magyar Tudományos Akadémiához jogászoktól is érkeztek felajánlások a 19. században, illetve a 20. század elején.¹ Mivel az adományozások időpontja jelentős időintervallumot ölel át, és az adományok mértéke is széles spektrumot fed le, az adományok értelmezése érdekében a mecénások e csoportját hivatásrendi státuszuk alapján rendszerezzük. Az egyének szélesebb társadalmi kontextusban való elhelyezéséhez így először is némi áttekintést kell nyújtanunk a jogászok 19. századi társadalmi helyzetéről és a csoporton belüli változásokról.²

JOGÁSZOK A 19. SZÁZADBAN

Széles körben hangoztatott vélekedés, hogy a jogászok minden korszakban magas presztízsnak örvendtek.³ Ez a presztízs értelemszerűen számos tényezőre vezethető vissza. A jogi hivatások és a jog tekintélye egyes vélemények szerint elsősorban azon alapul, hogy a jogtudomány nyelve elszakadt a mindennapi nyelvtől, ez pedig ismeretelméleti szakítást idézett elő a nyelvhasználók körében. A speciális jogi nyelv folyamatosan erősítette az ügyvédek, bírák, ügyészek és egyéb jogászok társadalmi és szimbolikus távolságát más társadalmi rétegektől.⁴ Magyar viszonylatban ugyanakkor legalább ennyire fontos volt a jogászság történeti gyökere: kora újkori és főleg 19. századi társadalmi szerepvállalása és helyzete. A hosszú átalakulás eredményeképpen a 19. századra a jogászság elválaszthatatlan lett a nemesi rendtől, majd a század második felétől az úri középosztály ideáljától.⁵

A 19. század második felétől ugyanakkor alapvető változások álltak be a nemesi rétegek, valamint a középosztály(ok), ezáltal pedig a jogászság életében is. Egyes megközelítések szerint a birtokos nemesek kollektív módon „lesüllyedtek”, a birtokait vesztett társadalmi réteg pedig a közhivatalok állásaiban és az 1874-ben rendtartást elnyerő ügyvédi hivatásban találta meg a menekülőutat.⁶ Mindközben a 19. század közepétől a társadalmi munkamegosztás differenciálódásával és a létrejövő modern állam támasztotta igények kielégítésével a jogászságon belül ki-

alakult a bírói, közjegyzői, ügyészi és ügyvédi hivatás.⁷ A hivatások átalakulását, egymástól való elkülönülését a professzionalizáció folyamatként értelmezhetjük. Az Everett Hugheshoz és Harold Wilenskyhez kötődő professzionális tipológia szerint a foglalkozások egy jól modellezhető séma nyomán alakulnak át, fejlődnek ki.⁸ A fejlődés elemei öt nagyobb fázisra bonthatók: 1. főfoglalkozássá válás, 2. a szakmai képzés megindítása, 3. szakegyesület alapítása, 4. törvényi szabályozás elnyerése, 5. formális etikai kódex. A folyamat lényege, hogy egyes munka alapú tevékenységek – összefüggésben más hivatásokkal, az állammal, a társadalommal, a piaci tényezőkkel – minőségi változáson mennek keresztül, s így jönnek létre a hivatások. Mivel a hivatások esetében kulcskérdés a szakmai önkép kifejlődése és megnyilvánulása, ezekre a csoportokra a hivatásrend kifejezést is alkalmazni szoktuk.

A professzionális paradigma értelmében az ügyvédi hivatás klasszikus hivatásnak tekinthető, ráadásul más szakmákhoz képest korábban járta be a professzionális forgatókönyve által diktált fejlődést, és ami legalább ennyire fontos, a nevezett lépcsőfokok egyikét sem hagyta ki. A jogászságon belül az ügyvédség azért is foglalhatott el kiemelt pozíciót a 19. század második felében, mert ez a hivatás alkotta a legszámosabb jogászi csoportot.⁹

Az ügyvédi hivatás társadalmi átalakulása rohamos léptékben zajlott le az 1860-as évektől kezdődően. Az ügyvédi pálya – a női nemet nem számítva – minden társadalmi csoport előtt megnyílt az 1860-as évek közepétől. Az izraelita vallásúak már ekkor megjelentek a pesti ügyvédi vizsgabizottság előtt, miután lehetővé vált, hogy nem keresztények is vizsgázhassanak.¹⁰ A zsidó vallásúak számára az ügyvédi pálya kitörési, felemelkedési lehetőséggé vált a 19. század második felében, bár továbbra is jelentős létszámmal képviseltették magukat azok a csoportok az ügyvédségen belül, akik nemesi címmel, földbirtokkal rendelkeztek, és a családi tradíciókat vitték tovább.¹¹ Az ügyvédi hivatás a dualizmus derekára egyértelműen „olvasztótégelyé” vált, mind a birtokos felmenőkkel rendelkezők, mind a zsidó vallásúak megtalálhatták számításukat ezen a pályán. Ráadásul a hivatás iránti nagyfokú érdeklődés miatt a már

gyakorló ügyvédek folyamatosan figyelemmel kísérték a társhivatások helyzetét, illetve az állam által kínált álláslehetőségeket is. Az érintettek az 1880-as évektől kezdődően a megugró ügyvédi létszámmal hozták összefüggésbe, hogy jelentős jövedelmi differenciáció indult meg a hivatáson belül.¹² Az ügyvédség egy része meg volt győződve arról, hogy korlátozni szükséges a gyakorló ügyvédek létszámát, így látták biztosítottnak a már a pályán lévő ügyvédek bevételeit és klientúráját. A szakmai viták elburjánzása magával hozta az ügyvédség társadalmi presztízsének megkérdőjelezését is. Egyes vélemények a hivatás társadalmi megbecsültségének elvesztését keseregtek, s a bírói hivatás megmaradt presztízsét jelölték meg elérendő célként.¹³

A bírói hivatás hasonlóképpen jelentős átalakuláson ment keresztül a 19. század második felében. A kiegyezés után az új törvényi keretek alapjaiban szabták át az igazságügyi rendszert, törvényileg garantálva a bírói hivatás függetlenségét és jogállami funkcióját.¹⁴ Aki a 19. század második felében bírónak készült, annak elegendő volt a jogakadémiaikon, illetve egyetemi jogi fakultásokon államvizsgát tennie, nem volt szükséges a jogi doktorátust is abszolválnia, ellentétben az ügyvédekkel. A bírók és ügyvédek között tehát nemcsak jogi szempontból keletkezett markáns választóvonal, de képzés tekintetében is eltérő utat kellett bejárniuk a joghallgatóknak. Az ügyvédek részéről a dualizmus időszakában végig napirenden volt, hogy közös vizsgát írjanak elő a két meghatározó jogi hivatás leendő képviselőinek, erre azonban csak 1913-ban került sor.¹⁵

Az ügyvédi és bírói hivatás egymással szoros összefüggésben fejlődött, a képzési kritériumok mellett azonban más szempontok is megjelentek a két hivatás közötti átjárás nehézségeit illetően. Még az újabb kutatások is előszere-tettel hangsúlyozzák például, hogy a bírói hivatás a 19. század végére, 20. század elejére „kasztszerű” jelleget öltött magára. Ennek értelmében a bírói kar nem engedte sorai közé a zsidó vallásúakat, a hivatás gyakorlásához teljes asszimilációt követeltek meg a zsidó felekezetűektől. De „konzervatív”, „úri” értékrendjük is elütött a szabad piaci verseny mellett mindvégig kiálló ügyvédségétől.¹⁶ E megfigyelések szerint a bírói kar az államhoz és a mindenkori

kormányzatokhoz kívánt hasonlulni, kiváló politikai kapcsolataik révén pedig magasabb társadalmi presztízzsel rendelkeztek, mint a piaci tényezőknek kiszolgáltatott ügyvédek. A bírák mellett az ügyészek is a mindenkori államhoz idomultak, ez a jogi hivatás elválaszthatatlan volt a bíróságoktól, olyannyira, hogy az ügyészeknek a vizsgált korszakban nem létezett önálló, a bírókétól független szakmai egyesülete sem. A negyedik meghatározó jogi hivatás a közjegyzői volt, mely az ügyvédségéhez nagyon hasonló professzionalizáción ment keresztül a 19. század második felében, alacsony létszámuk miatt azonban kisebb társadalmi befolyással rendelkeztek.¹⁷

A jogi hivatásrendek röviden vázolt átstrukturálódási folyamata érzékelteti, hogy a Magyar Tudományos Akadémia részére adományt tevő jogászok is rendkívül differenciált társadalmi háttérrel, anyagi helyzettel és szakmai beágyazódással rendelkeztek.

AZ ÜGYVÉD-POLITIKUSOK

A történeti hagyományokból és az ügyvédi tevékenységből kifolyólag a 19. században továbbra is fennállt az ügyvédi és a politikusi hivatás szoros összefonódása, az ügyvéd-politikus lényegében a dualizmus korszakának jellemző alakjává vált.¹⁸ Az ügyvédi hivatás és a politika korabeli viszonya ennek ellenére máig tisztázatlan, empirikusan például nem vizsgáltak olyan kérdéseket, mint hogy a parlamentbe kerülő ügyvédek ténylegesen feladták-e hivatásrendjük érdekeinek képviseletét, valóban kevésbé foglalkoztak-e az ügyvédség problémáival a politizáló ügyvédek.¹⁹ Az mindenesetre önmagáért beszél, hogy az országgyűlési képviselők negyedét-harmadát az egész korszakban olyan politikusok tették ki, akik gyakorló ügyvédek is voltak,²⁰ a számos ügyvéd-politikus azonban nem alkotott homogén társadalmi csoportot.²¹ Az MTA-nak adományozó ügyvédek között is voltak olyan személyek, akik jogi tevékenységük mellett a politika területén is megmérettettek. Ezek a személyek egyértelműen az adományozó jogászok társadalmi ranglétrájának legmagasabb fokán álltak.

1. kép. Tóth Lőrinc, 1865–1867

Tóth Lőrinc (1814–1903) a pozsonyi és pesti jogi tanulmányokat követően főúri, arisztokrata családok ügyvédjeként, uradalmi jogászként szolgált, később szerepet vállalt a reformkori országgyűléseken, az 1848–1849-es kormányokban, a kiegyezést követően pedig egy évtizedig a Kúria tanácselnöke volt.²² E gazdag életút is jól láthatóvá teszi az ügyvédi és a politikusi hivatás összefonódását. Az ügyvéd-politikus az 1850-es évek végétől 1869-es semmítőszéki bírói kinevezéséig a Magyar Tudományos Akadémiánál töltötte be a pénztárnoki állást, de a tudós társasághoz fűződő kapcsolatai már jóval korábban kiépültek: 1836-ban az Akadémia levelező, majd 1858-tól – a forradalom és szabadságharc idején végzett törvénykezési munkájának elismeréseként – rendes tagjává választották²³ (1. kép).

Tóth Lőrinc 1867-ben adományozott 1500 o. é. forintot az Akadémia építési alapjának, valamint a társaság alappénztárának. Az akadémikus ügyvéd-politikus ugyanakkor valójában azt az összeget ajánlotta fel az MTA-nak, amit az Akadémia elnökségétől a székház megépítésére létrehozott pénzalap kezeléséért kapott.²⁴ Tóth Lőrinc szemszögéből persze másként értelmezhető mindez: az ekkor már tekintélyes társadalmi ranggal bíró jogász, őt idézve, felajánlásának köszönhetően „az Akadémia alapítóinak sorába” léphetett.²⁵ Adománya az ő nézőpontjából szimbolikus erejű, egy a tudós társasághoz több ponton kapcsolódó akadémikus jelképes tette volt a hazai szellemi élet irányába.

Sajnálatos módon e magasztos támogatásra néhány évvel később borús árnyék vetült. 1872-ben, a Kazinczy-alap szanálásakor probléma adódott az akadémikus által ebből az alapból kölcsönzött 2000 o. é. forint elszámolásával.²⁶ Míg a társaság ügyésze, Hinka József pontosnak találta az 1859 és 1869 között vezetett pénzügyi számadást, addig a pénzügyi átvilágítást végző bizottságnak nem volt tudomása erről az ügyletről, így nem véletlenül szólították fel Tóth Lőrincet a hiány pótlására. Azt feltételeznénk, hogy az országgyűlési és akadémiai pénztári fizetéssel, valamint az Akadémia palotájában „szép és kényelmes szállással” rendelkező Tóth Lőrinc nem szorulhatott rá a tudós társaság vagyonából való kölcsönzésre, ám – ahogy

az a bizottsági jelentésre érkezett válaszából kiderült – még a kölcsönvett tőke kamatfizetéseit sem tudta pontosan teljesíteni.²⁷ A publikált jegyzőkönyvek szerint Tóth Lőrinc nevén ennek ellenére nem esett csorba: az elszámolási anomáliának nem lettek következményei, főleg, hogy a jogász végül visszafizette hitelét az Akadémiánál.²⁸

Az ügyvéd-politikusok társadalmi állása nem az elszegényedést vagy a szerény anyagi helyzetet feltételezné. Horváth Boldizsár (1822–1898) esetében egész pontos képet alkothatunk az MTA-nak is adományozó ügyvéd-politikus jövedelmi, vagyoni helyzetéről (1. táblázat). Horváth egyébként meghatározó szerepet játszott a 19. századi igazságügyi reformok megfogalmazásában és keresztülvitelében, és Tóth Lőrinchez hasonlóan már karrierje elején politikai szerepet vállalt.²⁹

A Horváth Boldizsár által vezetett „naplókából” kiderül, hogy az ügyvédi munka önmagában is biztos jövedelmet jelentett számára a neoabszolutista korszak alatt, amit ugyanakkor az egyébként polgári származású ügyvéd jelentősen kiegészített saját, illetve felesége családi birtokainak bevételeiből. Az 1860-as évek derekán már csak indokolt esetben vállalt ügyvédi teendőket, fő tevékenységét ekkoriban nem az ügyvédi praxis, hanem az akkor alakuló Magyar Földhitelintézet jogügyi osztályának megszervezése és irányítása, jogügyi igazgatósága, valamint országgyűlési képviselősége jelentette. Amint az 1857 és 1867 között

2. kép. Horváth Boldizsár, 1865–1867

1. táblázat. Horváth Boldizsár éves bevételei és kiadásai, 1857–1867 (o. é. forint). Forrás: MNL OL P 1616 Horváth család iratai (1699–1967). No. 4–5. Jövedelmek és kiadások naplói, 1857–1868

	1857	1858	1859	1860	1864	1865	1866	1867
BEVÉTELEK	11 517	–	–	13 939	30 311	14 134	–	33 940
KIADÁSOK	10 802	5833	7497	–	26 972	21 331	18 129	19 593
JÓTÉKONY CÉLOKRA	65	69	75	266	633	1068	474	–
TISZTA JÖVEDELEM	9005	5139	8318	–	–	20 260	17 000	24 981
TISZTA ÜGYVÉDI JÖVEDELEM	6733	4364	4553	–	–	3222	1823	–

vezetett kimutatásból is kiolvasható, szinte minden évben fordított kisebb-nagyobb összegeket „jótékony célokra”.

Horváth Boldizsár már az 1860-as években kapcsolatba került az Akadémiával, 1861. december 20-án levelező taggá, 1868. március 18-án pedig tiszteleti taggá választották meg.³⁰ Halálakor, 1898-ban a tudós társaságra végrendeletileg 2000 koronát hagyott, ami társadalmi állása, jótékonykodó polgári értékrendje és magához az intézményhez fűződő szoros kapcsolata tükrében csupán jelképes összegnek számított, de számos más kulturális és szociális egyesület javára is tett – egyébként hasonló mértékű – felajánlásokat³¹ (2. kép).

A közéleti szereplők, különösen az országos ismertségnek is örvendő politikusok esetében egyfajta társadalmi elvárásként fogalmazódott meg az adakozás, a rászorulókat és elesetteket támogatása. Éles Henrik (1840–1912) Ráth Károly későbbi budapesti főpolgármester ügyvédi irodájának alkalmazottja volt, amikor bekerült a felsőbb politikai körökbe: 1878-ban, 1881-ben és 1887-ben is országgyűlési képviselői mandátumot nyert. A kortársak számára az inkább politikusként, mint ügyvédként ismert Éles Henrik számtalan alkalommal adakozott vagyonából, 1876-ban például a fővárosban létesítendő protestáns árvaház számára kínált fel egy összeget, egy évvel később pedig az orosz–török háborúban megsebesült török katonák megsegítésére tett közzé felhívást.³² Bár a felvidéki származású, evangélikus ügyvéd-politikus tetemes vagyonának döntő részét 1912-es elhunytakor alma materére, az eperjesi evangélikus kollégiumra hagyta,³³ végrendeletében ezen kívül az evangélikus egyházközség mellett egyedül a Magyar Tudományos Akadémia szerepelt mint nem magán-személy örökös.

A tudós társaságra hagyott 50 db Budapest-belvárosi takarékpénztári részvény még nominális értéken (32 000 korona) is tekintélyes adománynak minősült, ami azért felettébb szembetűnő, mert Éles Henriknek nem volt közvetlen kapcsolata az Akadémiával, és tudományos tevékenységet sem folytatott. Az adomány háttérében állhatott a közéleti szereplővel szembeni elvárás, de akár Éles Henrik tudomány iránti aktív érdeklődése is, amelyet az *Üstő-*

kös karikaturistája is megörökített. A gúnyrajz Éles Henrik azon parlamenti beszédét figurázta ki, melyben a Charles Darwin által leírt természetes kiválasztódással támasztotta alá mondanivalóját³⁴ (3. kép). Éles Henriket jól láthatóan élénken foglalkoztatták a tudományos világ új megközelítései, így feltehetően a Magyar Tudományos Akadémia működése is.

Lázár Andor (1882–1971), aki 1932-től 1938-ig töltötte be az igazságügyminiszteri pozíciót, és több cikluson keresztül volt országgyűlési képviselő, ezzel szemben nem élete végén nyújtott támogatást az Akadémiának, hanem egy nagyobb társadalmi megmozdulás részeseként vállalt szerepet a társulat megsegítésében. 1920 végén Hegedüs Lóránt pénzügyminiszter felhívást tett közzé, melyben arra szólította fel a pénzintézeteket és az arisztokratákat, hogy a világháború, a trianoni döntés és a gazdasági dekonjunktúra miatt nehéz helyzetbe került Akadémiát lehetőségeik szerint anyagilag támogassák. A miniszteri kezdeményezéshez több neves ügyvéd csatlakozott, köztük Lázár Andor is, aki 5000 koronával járult hozzá a tudós társulat működéséhez.³⁵ A mecénatúra nem állt messze az ekkor még ügyvédként dolgozó Lázártól, hiszen már fiatal korában alapító tagja, illetve főtitkára volt a fiatalabb generációkat támogató Országos Protestáns Patronage Egyesületnek.³⁶ Az Akadémiának nyújtott támogatása ráadásul összekapcsolódott a magánéletében bekövetkezett tragédia feldolgozásával, 1920-ban elhunyt második felesége emlékére ösztöndíjat alapított egykori iskolájában.³⁷

ADAKOZÓ ÜGYVÉDEK

A következő nagyobb elkülöníthető csoportot azok a mecénások képezik, akik pályafutásuk jelentős részében ügyvédként működtek. Meskó Dénessel (?–1848) kapcsolatban nem ismert, hogy az ügyvédi praxison kívül folytatott-e más jellegű jogi tevékenységet. Az 1848-ban elhunyt temesvári ügyvéd fontosnak tartotta a tudós társaság támogatását, halála előtt vagyonának egyhatod részét, 4000 váltóforintot ajánlott fel az Akadémiának.³⁸ A támogatásért

Még egyszer az Éles Henrik teremtési theoriája.

— Ezuttal Darwin után. —

Vagyis: szemléltető oktatás arra nézve, hogy, miképen terem az államtitkár?

3. kép. Gúnyrajz Éles Henrik politikusi karrierjéről, 1883

4. kép. Röck Szilárd

a testület elnöke, gróf Teleki József is kifejezte köszönetét, felhívva az Akadémia „tanácsának” figyelmét a felajánlás pontos kezelésére.³⁹

Láng Ignác (1812–1864) ismert volt hírlapszerkesztői tevékenységéről is, ám mégis elsősorban ügyvédként tartották számon a kortársai. Láng az 1840-es években a báró Orczy és a gróf Wenkheim család ügyvédje volt, praxisát a neoabszolutizmus idején is fenntarthatta, az Országbírói Értekezleten pedig az 1860-as évek egyik legtekintélyesebb ügyvédeként vehetett részt.⁴⁰ 1860-ban 2100 o. é. forinttal járult hozzá az Akadémia székházának felépítéséhez (felét az építkezésre, felét az alaptőkére adva).⁴¹ Láng jótékonykodása ugyanakkor nem korlátozódott az Akadémiára, pénzadományaival, felhívásaival több kulturális és szellemi egyesület működését támogatta.⁴²

Az Akadémiának felajánlást tevő ügyvédekre és jogászokra általában is érvényes, hogy mecénási tevékenységükben a tudós társaság támogatása nem volt egyedi jelenség. Hajdú Imre (1801–1873) túrkevei ügyvéd lokálpat-

riótaként elsősorban szűkebb környezete boldogulásához járult hozzá felajánlásaival, adományaival. A jótékonyság polgári erényei ugyanakkor gyakran kiegészültek nála hazafias érzelmekkel: végrendeletében például „kétszáz darab aranyat” hagyott Kossuth Lajosra.⁴³ Az Akadémiának végrendeletileg felajánlott 1000 o. é. forint is hasonlóan értelmezhető: egy egész életpályát végigkísérő mecénási tevékenység egyik utolsó mozzanata volt.⁴⁴

Az ügyvédként elismertséget szerző mecénások közül egyértelműen kiemelkedett Röck Szilárd (1799–1888) adománya: az évtizedeken keresztül fővárosi praxist folytató ügyvéd jelentős összegű támogatása és a felajánlás körülményei egyaránt figyelemre méltóak. Az 1888-ban elhunyt Röck ugyanis nem csekély pénzt, 10 000 o. é. forintot hagyott az Akadémiára, bár ez csak töredékét képezte a 750 000 forintos, teljes egészében jótékony és kulturális célokra felkínált hagyatékának (4. kép).⁴⁵ A kortársak úgy tartották, hogy Röck már gyerekkorában takarékos életmódot folytatott, és egész életében szerénységet tanúsított, halálakor

pedig az egyik legvagyonosabb jogásznak számított.⁴⁶ Az ügyvéd az adományozott összegből a magyar nyelvtan és történelem tárgyában született új pályaműveket kívánt jutalmazni, ám az Akadémia I. és II. osztályából alakult bizottság némileg felülbírálta a pénzösszeg felhasználását. A Hunfalvy Pál vezette bizottság javaslata értelmében, melyet az Akadémia ügyrendje rögzített, nemcsak új, de már folyamatban lévő kutatásokat és könyvkiadásokat is támogatni kívántak a Rökk Szilárd nevét viselő alapítványból.⁴⁷

AKADÉMIAI ALAPÍTVÁNYT TEVŐ BÍRÁK

Egy hivatásrendi besorolásban külön szükséges szólni a felajánlást tevő bírőról. Zsivora György (1804–1883) a pozsonyi jogi tanulmányokat követően kezdetben ügyvédként praktizált, később főispáni posztot töltött be, majd 1864-től a Hétszemélyes Tábla tanácselnökeként tevékenykedett. Nyugállományba vonulásáig, 1873-ig a Kúria tanácselnök bírájaként szolgált (5. kép). Mecénási tevékenysége, beleértve az Akadémiának végrendeletileg juttatott hagyatékát, egyértelműen a már földbirtokosként gazdálkodó bíró társadalmi helyzetéhez kapcsolódik. Az evangélikus bíró adományozói gyakorlata hasonló volt a már megismert ügyvéd-politikusok tevékenységéhez: vagyonának egy részét saját felekezeti egyházközségének és evangélikus oktatási intézményeknek tartotta fenn, de ezeken túl a legnagyobb összeget az Akadémiára hagyta: nem csekély 100 000 o. é. forintot. A tudós társasággal egyébként több mint fél évszázados kapcsolata volt Zsivorának, mivel Párizsban folytatott kutatómunkáját 1833-ban akadémiai levelező tagsággal ismerték el. Bár az Akadémia elnöksége nagy örömmel fogadta a felajánlást, az elhunyt bíró hagyatéki vagyontárgyainak felderítésekor kénytelenek voltak szembesülni azzal, hogy a „végrendeletileg tett hagyományok a számbavehető vagyont tetemesen” meghaladták.⁴⁸ A hagyatéki vagyon számszerűsített összege megközelítette a 400 000 o. é. forintot, csakhogy ennek jelentős része behajthatatlan követelés volt.⁴⁹ Mindehhez az is társult, hogy az Akadémiára hagyott összeg terhére a végrendelkező

5. kép. Zsivora György, 1865

saját testvérének évi járadékot állapított meg. Ennek ellenére Zsivora György felajánlásáról Tóth Lőrinc emlékszedében azt mondta, hogy Zsivora ezzel az adománnyal Pest városa után a második legnagyobb alapító helyét foglalhatta el az Akadémia történetében, 1884-ig.⁵⁰ Az Akadémia – az örökösökkel való egyezkedést és az értékpapírok gyors értékesítését követően – végül a felajánlott összeg 75%-ához jutott hozzá. A legnagyobb magánszemélyi felajánlás elismeréséül az Akadémia létrehozta a Zsivora György Alapítványt, mely – a három tudományos osztály között évente felváltva – tudományos munkák kiadását volt hivatott támogatni.⁵¹

Míg Zsivora György nem rendelkezett részletesen az általa felajánlott összeg felhasználásáról, mások ezt is fontosnak tartották. A reformkorban ügyvédként praktizáló, majd az 1860-as években Pest városának főbírájaként és törvényszéki elnökként tevékenykedő Thanhoffer Pál (1813–1885) akkurátusan előírta az 1881-ben kelt végrendeletében, hogy az Akadémiának fenntartott 4000 o. é. forintot a halála után hogyan és milyen célra fordíthatják: „az összes görög és római classicus írók művei magyarra lefordítva kiadathassanak”.⁵²

A bíróként adományozók csoportját erősítette Kazinczy Gábor (1857–1943), aki a sárospataki jogi tanulmányokat követően sátoraljaújhelyi törvényszéki jegyzőként, 1884-től készmárki albíróként, 1889-től pedig kaposvári törvényszéki bíróként állt alkalmazásban.⁵³ A már nyugdíjba vonult, 1916-ban címzetes táblabírói titulust elnyerő Kazinczy 1925-ben feleségével együtt 40 millió koronát ajánlott fel a Magyar Tudományos Akadémia számára. Kazinczy Gábort és feleségét mindenekelőtt az vezérelte, hogy a százéves fennállását ünneplő tudós társaság működését a családi hagyományokhoz híven támogassa, hiszen mint Kazinczy Ferenc dédunokája, „áthatva a M. T. Akadémia jelentőségétől” ajánlotta fel vagyónának egy részét. A feleségével, Várady Szabó Annával közösen jegyzett adomány sajnálatos módon a korona rohamos elértéktelenedése következtében mindössze arra volt elég, hogy az Akadémia évente 400 pengő értékben íróknak vagy művészeknek nyújtson támogatást.⁵⁴

EGYÉB JOGÁSZI ADOMÁNYOK

Számos olyan mecénása akadt a Magyar Tudományos Akadémiának, akik jogászok voltak ugyan, de nem ügyvédként és nem bíróként adományoztak. Az ő példáik érzékeltetik azt is, hogy a jogász pálya a hivatásrendi kereteken számos irányban túlnyúlt, érintkezett többek között a tanári és a köztisztviselői pályákkal is. Borsiczky Dénes (1806–1853) 1833-tól haláláig töltötte be a pozsonyi jogakadémia tanári állását. Az elismert jogász végrendeleti úton vagyónának egy részét a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta 1853-ban. Borsiczky nem állt kapcsolatban a tudós társasággal, az örökösök nélkül elhunyt jogtudós vélhetően úgy tartotta, hogy hagyatékát a nemzet szellemi elitje tudná csak megfelelően hasznosítani. Az Akadémia számára csak a hagyaték rendezésekor derült fény arra, hogy a felajánlás valójában meglehetősen csekély értékű, és nem készpénzből, hanem a jogakadémiai tanár könyvtárából, illetve kisebb részben – kockázatosan behajtható – magánkötelezvényekből állt.⁵⁵ A könyvek egy része ráadásul a pozsonyi jogakadémia könyvtárában maradt, miután az intézmény vezetősége igényt tartott bizonyos művekre.

A családi könyvtár Akadémia számára való felajánlása más esetben is előfordult. Ifj. Szivák Imre (1884–1916) végrendeletében ráadásul nem a saját, hanem az édesapjától, id. Szivák Imrétől örökölt könyvgyűjteményét hagyta a tudós társulatra. Az adakozás motivációja ebben az esetben az édesapa emléke előtti főhajtásként értelmezhető. Bár az adomány önmagában nemes cselekedetnek számított, beárnyékolta azt a jogász és politikai körökben elismert Szivák család tragikus története. Az ügyvédi kamara elnökeként, illetve országgyűlési képviselőként tevékenykedő édesapa 1912-ben, közvetlenül egy orvosi kezelése előtt vetett véget életének. A sajtóban megjelent hírek szerint nemcsak a műtétől való félelem, de a Törlesztési Banknál, ahol id. Szivák Imre az elnöki posztot töltötte be, fennálló súlyos hiányok is közrejátszhattak az öngyilkosságában.⁵⁶ Az igazságügyi minisztériumban dolgozó fia, ifj. Szivák Imre négy évvel később, 1916 szilveszter éjjelén követett el öngyilkosságot. Posch Dezső ügyvéd szerint, aki az ön-

gyilkos barátja volt, a mindössze 33 éves Szivák nem szenvedett anyagi gondoktól, ám a mély depresszió és a hypochondria jelei már korábban is megmutatkoztak rajta.⁵⁷ Végrendeletében az édesapjától örökölt részvényeket, egyéb értékpapírokat édesanyjára és nővéreire, ingóságait pedig közgyűjteményekre hagyta.⁵⁸ Így került a több mint 1200 tételt számláló családi könyvtárának édesapjától örökölt része az Akadémia tulajdonába. A végrendelkező csak annyit kötött ki, hogy minden könyvön a „Dr. id. Szivák Imre adománya” jelzés szerepeljen. Az örökösök azonban nem nézték jó szemmel, hogy az Akadémia néhány hét leforgása alatt állományba vette a családi könyvtár felét, álláspontjuk szerint ugyanis a közgyűjteményekre hagyott ingóságokból a családtagok „méltányos és jogos igényeit” is ki kellett volna elégíteni. A családtagok igényét figyelmen kívül hagyva az Akadémia végül 613 könyvvel gyarapodott a felajánlásnak köszönhetően.⁵⁹

A jogászok által tett felajánlások rámutattak arra, hogy a mecénási tevékenység mögött számos motiváció húzóhatott meg. Előfordult, hogy a testülettel hosszabb-rövidebb ideig fennálló közvetlen viszony miatt tettek adományokat, de a támogatásban szerepet játszhatott a családi hírnév ápolása, a szellemi élet működtetésének önzetlen támogatása, a hazafias és polgári erények nevében gyakorolt mecénatúra vagy a társadalmi presztízs fenntartása is. Az adományok egyaránt érkezhetek ügyvédektől, bíraktól, jogakadémiai tanároktól vagy minisztériumi tisztviselőktől. Történeti portréjuk újra csak ráirányítja a figyelmet arra a jelenségre, hogy társadalmi állás és vagyoni helyzet tekintetében is rendkívül széttagozódott a jogászai hivatást gyakorlók köre. A befolyásos, a közélet területén fontos szerepet vállaló ügyvéd-politikusoktól induló skála másik végén a szűk körben ismert, kis tekintéllyel rendelkező jogászok álltak, s ugyanez a széles spektrum a jövedelmi-vagyoni tengely mentén is megfigyelhető volt. A tehetős ügyvédek és bírák jelentős, a kisebb vagyonnal rendelkezők azonban legtöbbször csak jelképes összeggel vagy inkább

könyvadományokkal tudtak hozzájárulni az Akadémia működéséhez.

A jogászok meghatározó szerepet játszottak a modern jogállamiság kialakulásában, fontos pozíciókat töltöttek be az államvezetésben és a közéletben, de még a gazdasági élet területén is, társadalmi presztízsükhöz és létszámukhoz képest azonban a Magyar Tudományos Akadémia adományozói között alulreprezentáltak számítanak. A jelképes adományok mellett mindössze néhány nagyobb, alapítvány létrehozására is alkalmas felajánlás érkezett tőlük.

A hivatások felől közelítve erre több magyarázatot is találhatunk. A szabadfoglalkozású ügyvédek esetében mindez összefüggésben állhatott azzal, hogy az ügyvédeknek akár életük végéig praktizálniuk kellett, hiszen nem voltak jogosultak nyugdíjra, és sokuknak a családi megélhetésük biztosítása is komoly feladat volt. A Magyar Tudományos Akadémia magasztos tudományos céljai helyett az ügyvédek körében ezért élvezhetett előnyt a saját ügyvédi szervezetek, nyugdíjgyesületek életre hívása és támogatása. Bár a bírói kar esetében az állam által biztosított nyugdíj rendelkezésre állt, sokatmondó, hogy a dualizmus időszakában a magyar bírói testület legfőbb kíváncsága a bírói illetmények mielőbbi emelése volt, mivel nem tartották társadalmi rangjukhoz illőnek a javadalmazásukat.⁶⁰ Külön érdekes kérdés, hogy a közjegyzők teljesen hiányoztak az adakozók közül. Alulreprezentációjukat csak részben magyarázza, hogy ez a jogi hivatás nagyon alacsony létszámú volt a törvényi szabályozás miatt. Jövedelmezőség szempontjából ugyanis kiemelt bevételekkel számolhattak a közjegyzők, ezt mutatja meg az is, hogy a közjegyzői kar – ellentétben az ügyvédséggel és bírókkal – önerőből, állami segítség nélkül volt képes nyugdíjjellegű előtakarékoság céljából magánegyesületet életre hívni és fenntartani.⁶¹ A professzionalizáció előrehaladtával ráadásul nemcsak a hivatások különültek el egymástól, és a megoldandó szakmai feladatok sokasodtak meg, de egyre több új lehetőség adódott az adományok szakmai célú felajánlására is. Mindezen tényezők együttesen eredményezhették az Akadémiára eső kisebb figyelmet a jogászok részéről.

JEGYZETEK

- 1 A tanulmány *A professzionalizáció története. Magyarország a 19–20. században európai kontextusban* című NKFIH (132451 sz.) projekt és a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.
- 2 A tanulmányban egyszerre használok a jogász és az ügyvéd kifejezéseket, ezeket azonban nem szinonimaként kezelem. A jogász alatt értek minden olyan személyt, aki jogi végzettséggel rendelkezett a korszakban. A jogász megnevezés egy gyűjtőfogalom, hiszen magában foglalja a jurátusokat, a bírákat, az ügyészeket, a 19. század második felétől számítva a jogtanácsosokat, a közjegyzőket és természetesen a legszámosabb jogi hivatást, az ügyvédséget is. Ezzel szemben az ügyvéd megnevezés alatt kizárólag azokat értem, akik ügyvédi diplomával rendelkeztek és ügyvédként is praktizáltak, az 1874. évi rendtartás után pedig tagjai voltak a lakóhelyük szerint illetékes ügyvédi kamarának.
- 3 Tocqueville: *Az amerikai demokrácia*, 377.
- 4 Harrits: *Professional Closure*, 5–6.; Liljegren: *Key Metaphors*, 20–21.
- 5 Vö. Hajnal: *Az osztálytársadalom*, 172.
- 6 Láng: *A társadalmi deficit*, 66–67. A legújabb kutatások jelentősen árnyalták a „lesüllyedő” birtokos nemesség történeti toposzát. Vö. Gaál: *A dzsentri születése*; Szócs: *Párhuzamos történetek*.
- 7 Kovács M.: *Liberalizmus*; Korsósné Delacasse: *Az ügyvédi kamarák*; Rokolya: *A közjegyzői intézmény*; Bódiné Beliznai: *Hivatás és függetlenség*.
- 8 Hughes: *Men and Their Work*, 131–138.; Wilensky: *Minden szakma hivatás?*; vö. Halmos–Szívós: *Doktor úr*, 14. 17. jegyzet.
- 9 1900-ban 4806 fő, 1905-ben 5512 fő, 1910-ben pedig már 6782 fő volt bejegyezve Magyarországon az ügyvédi kamarák névjegyzékébe. *Statisztikai Évkönyv* 1900, 736.; *Statisztikai Évkönyv* 1905, 445.; *Statisztikai Évkönyv* 1910, 450.
- 10 Az első izraelita felekezetű joghallgatók 1862 júniusában járultak a vizsgabizottság elé. MNL OL O 78. *Protocolium neo-censuratum advocatorum*. II. kötet: 1861–1869.
- 11 Fehér: *Darányi Ignác*, 86–99., 142–154.
- 12 Vö. Papp: *Jómódúak és nincstelenek?*
- 13 Bróde: *Az ügyvédi kar tekintélyének hanyatlása*, 81–83.
- 14 Stipta: *A magyar bírósági rendszer*, 122–131.
- 15 Degré: *Ügyvédképzés Magyarországon*, 64.
- 16 Vö. Navratil: *A jogászi hivatásrendek*, 82–83, 98.
- 17 Vö. Rokolya: *A közjegyzői intézmény*, 127–135.
- 18 Vö. Lakatos: *A magyar politikai*, 74–75.; Ilonszki: *Képviselők és képviselet*, 129–130.
- 19 Vö. Cieger: *A politikus mint hivatás. A kérdéskör korszerű megközelítésére lásd: Matolcsi: Az ügyvédi és a politikusi*.
- 20 Rudai: *A politikai ideológia*, 14–15., 23–24., 36–38.
- 21 Vö. Matolcsi: *Az ügyvédi és politikusi*, 33.
- 22 *Magyar életrajzi lexikon*. 2. köt., 896–897.
- 23 Tóth: *A magyar örökösödési jog szelleme és alapelvei más jogokkal hasonlítva. MAÉrt Philos* 1 (1860) 278–343.
- 24 Első ülés. 1867. jan. 7-én. *MTAÉ* 1 (1867) 16.
- 25 Uo.
- 26 Igazgatósági ülés 1872. febr. 25-kén. *MTAÉ* 6 (1872) 79–80.
- 27 Igazgatósági ülés 1872. máj. 25-én. *MTAÉ* 6 (1872) 162.
- 28 Igazgatósági ülés 1872. oct. 27-én. *MTAÉ* 6 (1872) 233.
- 29 Horváth Boldizsár az 1848. évi országgyűlésen Szombathely képviselőjeként vett részt, az országgyűlést Debrecenbe és Szegedre is követte. 1865-ben újra országgyűlési képviselői mandátumot nyert, az Andrássy-kormányban az igazságügyi minisztériumi tárcát töltötte be 1867 és 1871 között. *Magyar életrajzi lexikon*, 1. köt., 742.
- 30 Uo.
- 31 Horváth: *Emléktöredékek*, 122. A közcélú adományok közé tartozott a Kisfaludy Társaságnak és a Szombathelyi Emberbaráti Egyletnek fenntartott 2000-2000 korona, a Szombathelyi Polgári Gyámoldának 1000 korona, a saját nevét viselő ösztöndíj-alapítványnak további 3000 korona. Horváth Boldizsár ugyanakkor végrendelete alapján a halálakor már egyáltalán nem számított tehetős jogásznak. Tilcsik: *„Vagyonom”*, 470–479.

- 32 Egyház és iskola. Új árvaház. *Vasárnapi Ujság* 23 (1876) 492.; Felhívás a török sebesültek segélyezésére. *Abauj-Kassai Közlöny* 6 (1877) 106–107.
- 33 Draskóczy: *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület*, 11–16.
- 34 Vö. Az „Üstökös” arczképcsarnoka. Éles Henrik. *Üstökös* 14 (1883) 2.
- 35 Hegedüs Lóránt meg akarja menteni az Akadémiát. *Budapesti Hirlap* 41 (1921) 1.; Sok pénzre van szüksége az Akadémiának. *Az Est* 12 (1921) 2.
- 36 Az Országos Protestáns Patronage Egyesület. *Pesti Napló* 60 (1909) 13.
- 37 Csizmadia–Farág: *A dunántúli református egyházkerület*, 43.
- 38 Öszves kis gyűlés, jun. 30. 1851. *MAÉ* 11 (1851) 239–240.
- 39 MTA KIK RAL Történelem 2r 23. Teleki József elnök levele Meskó Dénes hagyatéka ügyében. Pest, 1851. júl. 14.
- 40 Hazai tudósítások. *Szegedi Híradó* 5 (1863) 86.
- 41 Akadémiai és osztályi tárgyalások. *MAÉrt Philos* 1 (1860) 174. Az Akadémia székházának építésére lásd a kötetben Papp Gábor György tanulmányát.
- 42 Különfélék. *Pesti Napló* 14 (1863) 2.
- 43 Érdekes hagyaték. Különfélék. *A Hon* 11 (1873) 2.
- 44 Igazgatósági ülés. 1874. jun. 28. *MTAÉ* 8 (1874) 160.
- 45 *A Pallas nagy lexikona*, XIV. köt., 727.
- 46 Röck Szilárd 1799–1888. *Vasárnapi Ujság* 35 (1888) 672.
- 47 Fekete: *A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai*, 135–137. Röck Szilárd emléket a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának falán emléktábla őrzi.
- 48 Igazgatósági ülés. 1884. június 7-én. *MTAÉ* 18 (1884) 160–161.
- 49 Igazgatósági ülés. 1884. március 30. *MTAÉ* 18 (1884) 74–75.
- 50 Tóth: Emlékbeszéd Zsivora György felett, 4.
- 51 Harminczhetedik akadémiai ülés. 1884. november 24. *MTAÉ* 18 (1884) 205–206.
- 52 Igazgatósági ülés. 1888. január 28-án. *MTAÉ* 22 (1888) 10.
- 53 Nagy bűnpör Kaposvárott. *Szekszárd Vidéke* 9 (1889) 428–429.; Kazinczi és alsóregmeczi Kazinczy Gábor nyug. kuriai bíró gyászjelentése, Debrecen, 1943. július 26. Pannon Digitális Egyesített Archívum, Gyászjelentések. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/156894#> (Utolsó megtekintés: 2023. okt. 21.)
- 54 Kónya: „...*Magyar Akadémia állíttassék fel...*”, 286.
- 55 MTA KIK RAL Magyar Irodalom Levelezés 4r 96. Szlemenics Pál levelei Toldy Ferencnek Borsiczky Dénes végrendelete ügyében. Pozsony, 1853. aug. 27., 1853. aug. 28., 1853. nov. 18.
- 56 Szivák Imre halála. *Délmagyarország* 3 (1912) 5–6.
- 57 Dr. Szivák miniszteri titkár öngyilkossága. *Az Est* 2 (1917) 3.
- Vö. Levél egy kivételes tragédiáról. *Pesti Napló* 4 (1917) 10.
- 58 BFL VII.12.e. Ifj. Szivák Imre végrendelete, 1916. december 28.
- 59 *AÉ* 29 (1918) 46–64. „Minthogy az Akadémia a reá hagyott gazdag könyvtárnak csak kisebb részét fogadta el, nagyobb részét pedig meghagyta a család birtokában, nem látja indokoltnak, hogy most akár az átvett könyveket, akár azok pénzértékét visszatérítse.” *AÉ* 31 (1920) 250.
- 60 Králik: *A magyar ügyvédség*, 1. köt., 248.; Mészáros: *Az Országos Bírói*, 22–25.; Navratil: *A jogász hivatásrendek*, 82–84.
- 61 Rokolya: *A polgári közjegyzőség emlékezete*, 110.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.12.e. Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

P 1616 Horváth család iratai (1699–1967). No. 4–5. Jövedelmek és kiadások naplói, 1857–1868.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Régi Akadémiai Levéltár (MTA KIK RAL)

Pannon Digitális Egyesített Archívum, Gyászjelentések. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/156894#> (Utolsó megtekintés: 2023. okt. 21.)

Akadémiai Értesítő (AÉ), 1918, 1920

Magyar Academiai Értesítő (MAÉ), 1851

Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi osztályok közlönye (MAÉrt Philos), 1860

A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője (MTAÉ), 1867, 1872, 1874, 1884, 1888

Statisztikai Évkönyv 1900: *A M. Kir. kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Bp., 1901.

Statisztikai Évkönyv 1905: *A M. Kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Bp., 1906.

Statisztikai Évkönyv 1910: *A M. Kir. kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Bp., 1911.

Abauj-Kassai Közlöny, 1877

A Hon, 1873

Az Est, 1917, 1921

Budapesti Hirlap, 1921

Délmagyarország, 1912

Pesti Napló, 1863, 1909, 1917

Szegedi Híradó, 1863

Szekszárd Vidéke, 1889

Üstökös, 1883

Vasárnapi Ujság, 1876, 1888

HIVATKOZOTT IRODALOM

A Pallas nagy lexikona. XIV. köt., Pillera–Simor. Bp., 1897.

Bódiné Beliznai Kinga: *Hivatás és függetlenség. A M. Kir. Kúria elnökei 1869–1937*. Bp., 2020. (Jogtörténeti Értekezések 48.)

Bróde Lipót: Az ügyvédi kar tekintélyének hanyatlása Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny* 11 (1878) 81–83.

Cieger András: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall* 11 (2010) 42. sz. 131–150.

Csizmadia Lajos – Faragó János: *A dunántúli református egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1920–1921. iskolai évről*. Pápa, 1921.

Degré Alajos: Ügyvédképzés Magyarországon a polgári korban. In: *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Szerk. Kovács Kálmán. Bp., 1984. (Jogtörténeti Értekezések 14.) 57–72.

Draskóczy Lajos: *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi kolégiumának értesítője az 1912–1913. tanévről*. Eperjes, 1913.

Fehér György: *Darányi Ignác pályája (1849–1899)*. Bp., 2012.

Fekete Gézané: *A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai*. 2. köt., 1859–1900. Bp., 2000.

Gaál Zsuzsanna: *A dzs centri születése. A Tolna megyei reformkori közbirtokos nemesség átalakulása a neoabszolutizmus és a dualizmus korában*. Szekszárd, 2009.

Hajnal István: Az osztálytársadalom. In: *Az új Magyarország*. Szerk. Miskolczy Gyula. Bp., 1942. (Magyar művelődéstörténet 5.) 165–200.

Halmos Károly – Szívós Erika: Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: a hivatások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall* 11 (2010) 42. sz. 5–18.

Harrits, Gitte Sommer: Professional Closure Beyond State Authorization. *Professions and Professionalism* 4 (2014) 1–17.

Horváth Boldizsár: *Emléktöredékek köz- és magánéletéből*. S. a. r. Cieger András – Matolcsi Réka. Bp., 2021.

Hughes, Everett Cherrington: *Men and Their Work*. London, 1964.

Ilonszki Gabriella: *Képviselők és képviselőlet Magyarországon a 19. és 20. században*. Bp., 2009.

Kónya Sándor: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990* Bp., 1994. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 32.)

- Korsósne Delacasse Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Budapest–Pécs, 2012. (Institutiones Juris, Dialóg Campus Szakkönyvek.)
- Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. [Bp.], 2001.
- Králik Lajos: *A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar*. I. és II. köt. Bp., 1903.
- Lakatos Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg, 1848–1918. Társadalomtörténeti tanulmány*. Bp., 1942.
- Láng Lajos: *A társadalmi deficit. Függelékül nógrádi Szontagh Pál nyílt levele a szerzőhöz s a szerző arra vonatkozó válasza*. Bp., 1881.
- Liljegren, Andreas: Key Metaphors in the Sociology of Professions: Occupations as Hierarchies and Landscapes. In: *Professions and Metaphores. Understanding Professions in Society*. Eds. Andreas Liljegren – Mike Saks. London – New York, 2017. 10–31.
- Magyar életrajzi lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. 1. köt., A–K. Bp., 1967; 2. köt., L–Z. Bp., 1982.
- Matolcsi Réka: Az ügyvédi és a politikusi tevékenység kapcsolata a dualizmus korában. *Modern Magyarország* 6 (2019–2020) 33–54.
- Mészáros Lajos: *Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület huszonöt éves története 1907–1932*. Bp., 1932.
- Navratil Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. Bp., 2014. (ELTE Jogi Kari Tudomány 25.)
- Papp Viktor: Jómódúak és nincstelenek? Az ügyvédség vagyoni differenciálódása a dualizmus kori Budapesten. *Korall* 21 (2020) 81. sz. 53–77.
- Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség emlékezete, 1875–1949*. Bp., 2009.
- Rokolya Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Bp., 2013. (Jogtörténeti értekezések 42.)
- Rudai Rezső: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935)*. Bp., 1936. (Államtani Dolgozatok.)
- Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998.
- Szőcs Máté: Párhuzamos történetek. A dzsentrik a szép- és a szakirodalomban. *Múltunk* 56 (2011) 2. sz. 20–33.
- Tilcsik György: „Vagyonom, amelyről itt rendelkezem, önmagam szerzeménye.” Horváth Boldizsár végrendelete. In: *Szívvél és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére*. Szerk. Horváth J. András. Bp. – Salgótarján, 2008. 463–490.
- Tocqueville, Alexis de: *Az amerikai demokrácia*. Bp., 1993.
- Tóth Lőrincz: Emlékbeszéd Zsivora György felett. In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*. 2. köt. 7. sz. Bp., 1884.
- Wilensky, Harold L. 2010 [1964]: Minden szakma hivatás? *Korall* 11 (2010) 42. sz. 19–53.